

Skopje 2014: Prostor kot laboratorij izumljanja identitete mesta

Marija Jordeva

Skopje 2014 je vladni projekt Republike Makedonije, ki se je rodil in začel realizirati leta 2010. Gre za arhitekturno prenovo glavnega mesta, predvsem centralnega trga s poudarkom na zgodovini, kulturi, religiji in vsem, kar naj bi predstavljalo identiteto Makedonije.

Ob prvi predstavitvi je načrt projekta vključeval petnajst novih institucionalnih zgradb, okoli sto spomenikov in kipov, nekaj fontan in dva nova mostova, ki bosta vodila k novim stavbam. Načrtovana sta bila tudi obnova in preoblikovanje prepoznavnih simbolov Skopja, kot so Kameni most, trdnjava Kale, staro nacionalno gledališče in oficirski dom, hkrati pa naj bi projekt omogočil nove fasade, novo podobo starejših zgradb, da bodo v skladu z novo podobo prerojenega mesta.

Od prve predstavitve projekta Skopje 2014 je bil načrt že nekajkrat spremenjen: pojavili so se nekateri novi objekti, drugi so bili odstranjeni, tretjim pa se je spremenila vloga oziroma namen. Prav tako se je projekt razpršil geografsko in se ni omejil le na center glavnega mesta.

Glavni ustvarjalec in investitor projekta je Vlada Republike Makedonije oziroma njena vladajoča konservativna stranka VMRO-DPMNE (Notranja makedonska revolucionarna organizacija – Demokratska stranka za makedonsko nacionalno enotnost).

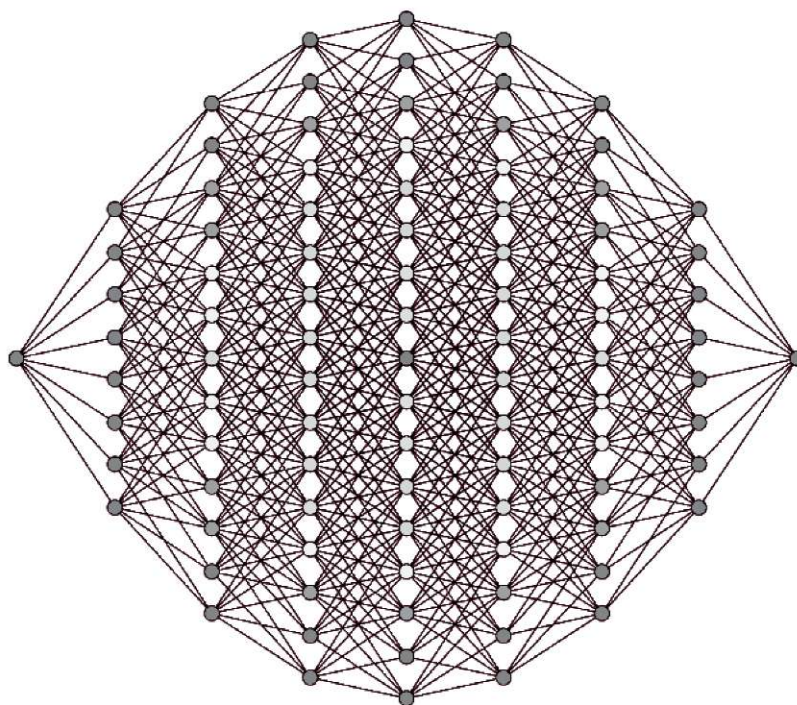
Projekt je sprožil burno javno debato, vendar je mogoče grobo opredeliti dve stališči, ki sta se izkristalizirali v razpravljanju o projektu. Prvo je argumentirano zagovarjalo nujnost projekta glede na aktualno, simbolno praznino na trgu Skopja. Drugo stališče pa je popolnoma negiralo in še vedno zanika nujnost načrta in zagovarja tezo, da nimajo niti pravice niti potrebe graditi kar koli drugega kot sodobne stavbe (še posebej se s projektom ne strinjajo makedonska opozicija, kritiki in nacionalne manjšine v Republiki Makedoniji).

Hitro po objavi vizualizacije se je arhitekt Miroslav Grčev obrnil na sodišče z namenom odpovedi projekta, ker naj bi bil načrt mesta izdelan po neobstoječih in razveljavljenih zakonskih določbah. Ustavno sodišče je odločilo, da se grajenje nekaterih

objektov iz projekta (spomenik Aleksandru Makedonskemu, slavolok »Porta Makedonija«, postavitve spomenikov na mostu Oko in v parku Žena Borec) ustavi, vendar se ne glede na odločitev gradnja in postavitve spomenikov nadaljujeta.

Zakaj se je sploh začelo to dobesedno nasilje nad javnim prostorom? V vsej pestri zgodovini Evrope bomo stežka našli narod, ki bi imel toliko težav pri svojem narodnem konstituiranju in narodni afirmaciji, kot jih je imel makedonski. Zdi se, da je bila Makedonija (morda bolje ozemlje Makedonije) v celotni zgodovini glavno stičišče sporov med sosednjimi državami, dalj časa je bila zatirana in odvisna kot pa samostojna. Šele »avnojska Jugoslavija« je Makedoniji priznala individualnost in ji dodelila nacionalno identiteto, vendar ne brez nadaljevanja sporov: Bolgarija je vztrajno zanikala makedonsko nacionalnost, zanikala je makedonski jezikovni standard, češ da gre za dialekt bolgarskega jezika, Srbija ni priznavala avtokefalnosti Makedonske pravoslavne cerkve, Grčija pa ji je kratila ime in menila, da gre vsekakor za »južno Srbijo«. Celo po razglasitvi neodvisnosti Republike Makedonije (RM) so se spori nadaljevali: njeno ime je postalo predmet spora med njo in Grčijo (čeprav so jo z njenim ustavnim imenom priznala več kot polovica Združenih narodov, vključno z ZDA in nekaterimi evropskimi državami), leta 2001 pa je v Republiki Makedoniji izbruhnil medetnični konflikt med Makedonci in Albanci. Položaj mlade države skozi zgodovino in danes v sodobnosti lahko opišemo s citatom Steppana, ki (še vedno) zajame bistvo njene podrejenosti: »Le ena dežela ni upoštevana kot aktivna udeleženka, čeprav je bila prisiljena igrati glavno vlogo.« Tako je Makedonija igrala glavno vlogo v okoliščinah, ki so jih ustvarjali drugi, zato se o njej tudi govori kot o »nezakonskem otroku«: vsi ga hočejo in nihče ga noče priznati.

Pri tem naj opozorim, da nikakor ne skušam upravičiti nastanka projekta Skopje 2014 in njegove realizacije, ampak zgolj opisati glavni razlog, ki je vodil k situaciji, da ni mogoče opisati ali izvedeti, kdo so Makedonci in kakšni so. Kot ugotavlja antropologinja Ilka Thiessen, je nezmožnost odgovora na to vprašanje povzročila praznino, tako imenovani vakuum. Vzemimo

za primer trenutno začasno imenovanje FYROM (angl. Former Yugoslav Republic of Macedonia), ki Republiki Makedoniji dovoljuje biti del mednarodnih organizacij. Nepriznavanje ustavnega imena, ki je jamstvo (»zamišljene«) državne suverenosti, je nevarno dejanje ekskluzije in segregacije, ki državo vodi k etničnemu nacionalizmu, pravi Angelovska.

Vladni projekt ne ponuja le evropske prestolnice, lepšega videza, investicij in novih delovnih mest, kot pravi glavni investitor projekta. Ta nezmožnost odgovora je vodila v praznino, ki zahteva redefinicijo, poskus iznajdbe identitetne pripovedi.

Identiteta, preteklost in dediščina

Brez slavne preteklosti ni (bilo) nacionalizma. Lahko smo skromni po tem, kar smo, le redko pa smo skromni glede tega, kar smo bili. Nekaj posebnega smo zato, ker se naša preteklost razlikuje od preteklosti drugih. Zaradi njene edinstvenosti smo tudi mi nekaj posebnega. Za oblikovanje identitete in utrjevanje samospoštovanja narodi povzdigujejo ali izumljajo posebno dediščino, v kateri odsevajo stereotipe, ki pripisujejo vrline Nam in jih zanikajo Drugim. (Božidar Jezernik 2010)

Identiteta je bistvena za razvoj psihološkega subjekta. Ni statična, temveč spremenljiva, fluidna in vedno odvisna od socialnega konteksta. Sestavljena je iz avtoidentifikacije, kar je tista

identiteta, ki jo posameznik samemu sebi pripiše in meni, da mu pripada, in identifikacije, ki je posamezniku določena, mu jo prisodi ali določi družba.

Razumevanje identitete in identitetne strukture *kot fluidne in odvisne od socialnega konteksta* sproža razmislek o identitetah kot o dinamičnih procesih in tudi razumevanje, da nenehno konstruiramo svojo realnost in sami sebe. Prav tako sproža razmislek o stigmati kot konstrukt, saj lastnost posameznika sama po sebi ni problematična, če je družbeno-kulturno okolje in posledično posameznik ne prepoznavajo kot take. Zaznamovani posameznik ali skupina se zaveda nesprejetosti in svojih pomanjkljivosti, zaradi katerih ga/jo družba izloča oziroma označuje. Ob tem se odziva na različne načine, in sicer poskuša popraviti, kar sama zaznava kot glavni razlog svoje nesprejetosti.

Kot vemo, celotno področje Balkana vsebuje oznako za določen način vedenja, političnega ravnanja in socialnega druženja, oznako za vse nekulturno, nasilno, zaostalo, primitivno in barbarsko. Znotraj Balkana pa obstajajo posebne hierarhije in delitve: eni (nacije, narodi, skupine, manjšine itn.) so bolj stigmatizirani kot drugi.

Kaže, da se identiteta v obdobju spremembe kot edine stalnice sedanjosti nagiba k tistemu *otoku stabilnosti in varnosti*, ki mu rečemo preteklost. Preteklost je integrirana v naš občutek

identitete, saj je gotovost o preteklosti nujna za gotovost v sedanjosti, sodobnost pa pomembna za zamišljanje prihodnosti. Pri tem ogromno vlogo igra tudi in predvsem kolektivni spomin, kajti v resnici smo to, česar se spomnimo oziroma se odločimo, da se spomnimo.

V konkretnem primeru smo to, za kar se država odloči, da se spomnimo. Ključnega pomena za konstrukcijo nacionalne identitete je namreč preteklost, ki je interpretirana in preoblikovana (saj preteklost ni univerzalna) predstavljena kot vrednota in pogosto nosi oznako dediščina (tudi tradicija). Tako kot preteklost tudi dediščina ni samoumevna vrednota, temveč je nekaj, o čemer se pogajamo, jo (re)definiramo in je zato ni mogoče misliti zunaj polja političnega. Tako kot vse druge identitete je tudi narodna proces nenehnega preobražanja, preoblikovanja in spreminjanja. Družbeni procesi identiteto ohranjajo, lahko jo spreminjajo, lahko pa jo tudi delno preoblikujejo. Identifikacija s skupno preteklostjo in skupnimi predniki pa obstoju pripisuje pomen, cilj in vrednoto.

Iznajdba identitetne naracije

Zaznamovana skupina ali družba se zaveda nesprejetosti in svojih pomanjkljivosti, zaradi katerih jo drugi izločajo oziroma označujejo. Ob tem se odziva na različne načine, in sicer poskuša popraviti, kar sama zaznava kot glavni razlog svoje nesprejetosti, kompenzira svojo pomanjkljivost na drugih področjih, prilagodi razumevanje lastne realnosti oziroma interpretacijo svoje socialne identitete, stigma lahko tudi uporablja kot izgovor za izogibanje obveznostim, lahko jo razume kot blagoslov, zaradi katerega je nekaj posebnega. S projektom Makedonija skuša popraviti glavni razlog svoje nesprejetosti s strani Evrope in preostale mednarodne skupnosti, ki ga sicer sama zaznava kot takega: nepriznavanje s strani sosedov, zanikanje imena, identitete.

Projekt Skopje 2014 vključuje resne teme s številnimi razsežnostmi in diskurzi, ki ustvarjajo vtis, da je tisto, o čemer se govori, oziroma način, kako se nekaj predstavlja, točno to, kar objekt, ki se na diskurz nanaša, v resnici je. Diskurzi – politični, narodni/nacionalni, kulturni, etnični, religijski, estetski ali arhitekturni, gospodarski, evropocentrični in tako naprej – se med sabo prepletajo (narodni diskurz se na primer prepleta z diskurzom evropeizacije, saj način, kako je projekt zamišljen, kaže na »evropsko« oziroma »zahodno« *zamišljanje* ljudi v skupnosti in evropsko perspektivo boja za osvoboditev ter suverenost), zato je težko določiti jasne meje med njimi, saj so del

obsežne problematike, ki sega daleč v preteklost, opisuje sedanjost in stremi k določeni prihodnosti.

Na podlagi raziskovanja in opazovanja situacije v Skopju se je kot možno pokazalo v grobem opredeliti in opisati tri glavne pripovedi, ki poskušajo oblikovati pozitivno sliko o družbi kot celoti skozi čas: predstave o preteklosti, definiranje sodobnosti in izbira prihodnosti.

1) Otipljiva zgodovina

Posebna pozornost je v projektu Skopje 2014 namenjena spomenikom in stavbam oziroma ustanovam, ki bodo predstavljale dokazila o zgodovini Makedonije, formiranju makedonskega naroda, narodnem konstituiranju in o vzpostavitvi suverene ter samostojne makedonske države. Tri najpomembnejše obletnice (ustanovitev Notranje makedonske revolucionarne organizacije, ilindenska vstaja in ustanovitvena seja ASNOM-a (Antifašističnega zbora za narodno osvoboditev Makedonije) so izjemnega pomena za Makedonijo, saj ponazarjajo, da makedonska sodobna suverenost ni nastala kar iz ničesar. Med prvimi spomeniki sta tako bila dva, postavljena revolucionarjema Notranje makedonske revolucionarne organizacije Gocetu Delčevu in Dametu Gruevu, tudi prvemu predsedniku ASNOM-a, in predsedniku Socialistične republike Makedonije v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji po drugi svetovni vojni Metodiju Andonovu – Čentu. Še mnoge druge znane osebe so upodobljene kot del makedonske zgodovinske kontinuitete. Za kolektivni spomin je relevanten le spomin, ki ga država izpostavi in označi kot vrednega in nedvoumnega. Tako selekcionirana preteklost dobiva tudi materialno obliko, postaja otipljiva zgodovina in stalnica, ki je ne more spremeniti nihče.

2) Ločitev med »nami« in »njimi«

Dogodki v preteklosti so izraz različnih političnih, ekonomskih, kulturnih in drugih dejavnikov; in tako se je glede na njih identiteta spreminjala in redefinirala. Ko je identiteta vzpostavljena, jo družbeni procesi ohranjajo, spreminjajo in lahko tudi delno preoblikujejo, nikoli ni fiksna in statična. Identiteta pa je oblikovana na podlagi razlike do »Drugega«. Zato se zdi, da je namen druge zgodbe ohraniti to identiteto, čeprav pod vprašanjem, kakšno in ali jo sploh ohranja, in ločitev od drugih. Zanimivo je, da se v tej ločitvi od »Drugega« združujeta obe definiciji »makedonstva«, tako antičnost, torej »makedonstvo« z antičnim izvorom, kot tudi slovanskost.

Za Skopje po potresu leta 1963, ki je uničil večji del (60 odstot-

kov) mesta, so bili dolga leta značilni betonski bloki in prazni prostori, vsaj tako »velja« v splošnem diskurzu. Projekt sicer vključuje elemente različnih obdobij in slogov, vendar en slog očitno ni prisoten, to je socialnorealistični. Kaže, da je glavni cilj projekta predelati glavno mesto tako, da se bodo lahko končno prekinile vezi s komunistično dediščino v arhitekturi, in izbrisati njegovo komunistično podobo.

3) Evropeizacija in pozahodnjenje

Tretja zgodba hoče izbrati pot, in sicer zelo specifično – evropeizacijo. Projekt je pokazal, da obstaja določen kompleks manjvrednosti, strah pred »ne biti dovolj evropski«. Ta strah implicira že moto projekta, ki se glasi: »Evropsko mesto potrebuje zgodovinski center«. Ta kompleks oziroma strah je rezultat internalizacije tradicionalnih zahodnih in evropskih pogledov na Balkan kot nečesa nedokončanega, nepopolnega.

Možno je opredeliti dve dominantni, sicer nasprotni stališči: na eni strani je želja dokazati, da je Skopje – in s tem tudi Makedonija – doraslo Evropi, po drugi strani pa obstaja želja vključiti Evropo – in preostalo pomembno mednarodno skupnost – v javno razpravo in tako izvedeti, kaj si misli. Pri tem sta strah in želja biti podobni Evropi stopnjevana do tolikšne mere, da se hkrati posnema Evropa tako pri predstavah o tem, kakšno naj bi bilo evropsko mesto, kot tudi pri kritiki, da se v Evropi te predstave ne dosegajo na tak, ampak na civiliziran način, z debato in javnim dogovorom.

Problem Skopja 2014 je prav v zmanjševanju pomena kulture Skopja. V vsakem evropskem mestu so znane stavbe, spomeniki, fontane in podobno, v Skopju oziroma v Makedoniji pa tega ni. A to ne drži popolnoma. Seveda so v Makedoniji zgodovin-

ska obeležja in spomeniki, ki jih obiskujejo tisti, ki pridejo v Makedonijo. Vendar to ni podobno Evropi. Če hočemo sebe definirati kot Evropejce, moramo delovati kot taki in si lastiti vse, kar si posamezna evropska prestolnica lasti. Tako je to stanje inferiornosti vodilo v strategijo posnemanja in ne v izvirnost.

Nadaljevanje iskanja

Čeprav je na prvi pogled videti, da projekt Skopje 2014 (re) definira makedonsko narodno identiteto, jo celo krepi in krepi prepričanje ljudi o tem, počne ravno nasprotno. Na čelu z motom »Evropsko mesto potrebuje zgodovinski center« pravzaprav izpolnjuje vse klišeje o tem, kakšno naj bi bilo evropsko mesto, in tako dejansko preizprašuje identiteto in integriteto Skopja in Makedonije na splošno.

Upoštevač stanje Makedonije in mladih držav drugod po svetu, ki se morajo vseskozi dokazovati, predvsem Evropi, lahko sklenemo, da je kljub pojavom številnih mednarodnih organizacij ter intelektualnim in znanstvenim prizadevanjem prevladujoč pogled na razvoj družbe in kulture še vedno hierarhičen. Zato menim, da se bo redefinicija starih in artikulacija novih identitet tako na Balkanu kot tudi drugod po svetu nadaljevala, dokler bo ta hierarhični pogled, ki vzpostavlja odnos večvrednosti in manjvrednosti, prevladujoč. Redefinicija makedonske narodne identitete pa se bo nadaljevala, dokler je Evropa in preostala mednarodna skupnost ne potrdita kot polnopravnega akterja. Drugače se bo morala dokazovati. Dokazovanje pa je, kot piše Miljenko Jergović, proces, ki se nikoli ne neha, temveč traja, dokler je človek živ, to je njegova stigma, njegov družbeni status in identiteta. Pojavne oblike dokazovanja pa so spremenljive. Nasilje (nad prostorom) je ena od njih. •

